

QARABAĞ HADİSƏLƏRİNİN FƏRMAN KƏRİMZADƏ YARADICILIĞINA TƏSİRİ

Xülasə

Məqalədə Fərman Kərimzadənin Qarabağ hadisələrinə həsr etdiyi əsərlərindən bəhs olunur. Qarabağ hadisələri F.Kərimzadənin müəllifi olduğu “Çaldıran döyüyü” və “Xudafərin körpüsü” əsərlərində silinməz iz buraxılmışdır. F.Kərimzadənin öz əsərlərində istifadə etdiyi motivlər, romanlarda əks olunan tarix, bəzi qədim hadisələrin kütłəviliyinin səbəbləri də burada açıqlanır. XXI əsrin müasir hadisələri Azərbaycan tarixi üçün marağa səbəb oldu və Səfəvilərin farslara qarşı döyüşləri burada araşdırılır.

Açar sözlər: tarix, əsər, ictimai fikir, ədəbi proses

IMPACT OF GARABAGH EVENTS ON FARMAN KARIMZADEH'S ACTIVITY

Summary

This article is devoted to the Karabakh events in the works by Farman Karimzade. Karabakh events have left an indelible mark on the works by F.Karimzade and the author of “Chaldiran Battle” and “Khudaferin Bridge” – F. Kerimzadeh, his creativity, motives used by him in his works, history reflected in the novels, reasons of publicity of some ancient events are exposed here as well. Contemporary events of the XXI century caused the interest to the definite period of Azerbaijan history, and the battle of Sefevids with Persia are investigated here.

Key words: history, work, public opinion, literary process

ВЛИЯНИЕ КАРАБАХСКИХ СОБЫТИЙ НА ТВОРЧЕСТВО ФАРМАНА КЕРИМЗАДЕ

Резюме

Представленная статья посвящена карабахским событиям в произведениях Фармана Керимзаде. Карабахские события оставили неизгладимый след в творчестве Ф.Керимзаде. Автор статьи исследует мотивы и причины некоторых древних событий, описанных писателем в произведениях «Чалдыранское сражение» и «Мост Худаферин». События, в которых Сефевиды ведут войну против Персии, представляют интерес и в современном 21 веке.

Ключевые слова: история, произведение, общественная мысль, литературный процесс

Giriş. Fərman Kərimzadənin (1937-1989) yaradıcılığı parlaqlığı və qeyri-adiliyi ilə seçilir. Yaziçi, ssenarist və rejissor şəxsiyyətinin mahiyyəti özlüyündə bir vəhdəti təmsil edir:

“Fərman Kərimzadə xeyirxah, səmimi insan, heyrətamız istedadlı peşəkar yazıçı, coşqun, həyat enerjisi ilə dolub-daşan vətənpərvər vətəndaş kimi milli dövlətimizin müstəqilliyi uğrunda mübarizənin alovlandığı və 1988-ci il hadisələrinin tarixi köklərinə marağın artdığı bir dövrdə laqeyd qala bilməzdi və üzərinə vətənin müdafiəçisi missiyasını götürərək həm Bakıda, həm də Moskvada

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstıtutu. E-mail: seva83@live.com

siyasətçilərlə görüşdü. Göründüyü kimi, bu illər Fərman Kərimzadənin qəlbində dərin izlər buraxdı və bir neçə aydan sonra 52 yaşında vəfat etməsinə səbəb oldu. Yaziçinin yazılmamış əsərləri, gerçəkləşdirilməmiş xeyli layihələri qalmışdır” [1, s.1-3].

Əzim Əzimzadə adına Dövlət Rəssamlıq Məktəbində və Ümumittifaq Dövlət Kinematoqrafiya İnstитutunda təhsili, məktəbdə müəllimlik etməsi, tərcüməçi, “Abşeron” qəzetində və “Ədəbiyyat və mədəniyyət” jurnalında şöbə müdürü, “Azərbaycanfilm” kinostudiyası kollektivinin və Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü olması onun çox yönlü bir sənətkar olduğunu və yalnız bir fəaliyyət sahəsi ilə məhdudlaşmadığını təsdiq edir. Hər zaman irəliləyişə, yeni nailiyyətlərə, insanlara fayda verməyə can atması Fərman Kərimzadənin həyatının mənasını təşkil etmişdir. Bununla yanaşı, 1988-89-cu illərdə baş verən hadisələr Fərman Kərimzadəni tarixi romanın janrına müraciətə sövg etmişdir. Kinematoqrafiya sahəsində F.Kərimzadə “Oxuyur Şövkət Ələkbərova”(1970), “Axırıncı aşırım” (1971), “Daş dözür” (1973), “Dərviş Parisi partladır” (1976), “Şah və xidmətçi” (1976) və digər filmlərdə rejissor və redaktor kimi işləmişdir. “Axırıncı aşırım” (1971), “Tütək səsi” (1973), “Dörd bazar günü” (1974), “Arvadım mənim, uşaqlarım mənim” (1978) filmlərinin müəllifidir.

Yaziçi F.Kərimzadənin yaradıcılıq karyerası keçən əsrin məşhur 60-cı illərinə təsadüf etmişdir və o epoxanın başqa nümayəndələri kimi cəsarətli axtarışlar və yeniliklərlə dolu idi. 1958-ci ildə qələmə aldığı "41 ölçülü ayaqqabı" hekayəsi ilk təcrübə olsa da, mühərabənin fəlakət dolu nəticələrini təsirli bir dil ilə oxucuya çatdırırırdı. "Sonuncu eksponat", "Toy toğlusu" əsərləri Böyük Vətən müharibəsi mövzusuna həsr olunmuşdur və mühərabənin ağrı-acılarından bəhs edir. "Sonuncu eksponat" povesti oğlunu mühərabədə itirmiş ananın təsirli hekayətindən bəhs edir. Oğluna öz əlləri ilə tikdiyi köynəyin də sərgiləndiyi muzeyə gedən ana güvənin yeyib dəlik-deşik etdiyi həmin köynəyi görəndə acısı daha da artır. F.Kərimzadə hadisələrin məntiqini tutmağı, obrazların mənəvi-psixoloji aləmini aydın cizgilərlə əks etdirməyi bacaran sənətkardır [2, s.20-26].

Hər hansı bir yazarın yaradıcılığı mövzuların miqyası, bədii səviyyəsi, ədəbi prosesdəki rolu və yerinə görə fərqlənən mərhələlərə ayrılır. Fərman Kərimzadə yaradıcılığının bu mərhələlərindən birini 1980-ci illərdə – yazıçının həyatının ən məhsuldar dövründə yaradılmış tarixi romanları təşkil edir.

Özünə qarşı tələbkarlıq, məqsədə doğru inadla irəliləmək və heyranedici çalışqanlıq Fərman Kərimzadənin təkcə xarakterinin deyil, həm də tarixə azalmayan marağının təcəssümü idi. Göründüyü kimi, F.Kərimzadənin maraqlı hekayə və povestləri vardır. Lakin Fərman Kərimzadə imzası daha çox tarixi roman müəllifi kimi məşhurdur. Tarixi romanlarda onun xüsusi üslubu mövcuddur. 1967-ci ildə çap olunmuş "Qarlı aşırım" onun yazıçı istedadını, ümidverici bir nasir kimi yetişdiyini üzə çıxardı. F.Kərimzadə "Qarlı aşırım"da 30-cu illərin ziddiyyətlərini, kollektivləşmə dövrünün çətinliklərini, özündən əvvəlki nəşr ustalarını təkrar etmədən tamamilə yeni ruhda əks etdirdi. 30-cu illərə 60-cı illərin və altmışincilərin gözü ilə baxış, hadisələrin dolğun-dürüst mənalandırılması bu əsəri oxuculara sevdirdi [3, s.5-15].

Hər bir əsər üzərində işləyərkən, onlarla kitab, tarixi sənədləri və arxiv materiallarını araşdırıb öyrənirdi. "Çaldıran döyüşü" romanı da, "Xudafərin körpüsü" kimi təsvir olunan dövrün mürəkkəbliyi, süjet xəttinin dolğunluğu, personajların sayı baxımından postsovət dövrü Azərbaycan ədəbiyatının ən yaxşı tarixi romanlarındandır. Yaziçi əvvəller sovet ideologiyasının tələblərinə uyğun olaraq saymazvana şəkildə təhrif olunan faktları təhlil etmiş, daha öncə məlum olmayan hadisələrin üstünü açmış, tarixi həqiqətləri, o cümlədən Qarabağın əsl tarixini bərpa etmişdir. 1514-cü ildə Səfəvilərlə Osmanlı İmperatorluğu arasındaki Çaldıran döyüşü, tarixi romanların əsası kimi böyük rol oynamışdır. Hər bir xalqın xarakteri ağır sınaq günlərində – yaxınlaşmaqdə olan, xalqı yer üzündən silməyə, əsarət altına almağa və onun azadlıq arzularını boğmağa hazır olan tarixi hadisələrin qara buludları başının üstünü alanda daha yaxşı məlum olur. Belə zamanlarda, dəhşətli təhlükə xalqın gizli potensialını oyadır, onun həyat və mövcudluğuna təhdid yarada biləcək qüvvələri məhv edir. Belə mühüm məqamlarda xalq sahib olduğu iradə və möhkəmliklə tarixi taleyini özü həll edir.

1514-cü ilin qanlı hadisələri zamanı, Osmanlı qoşunları qorxunc bir axınla Azərbaycan üzərinə hücumu keçərkən də belə olmuşdu.

Sosial-ideoloji mütəşəkkilik, siyasi-coğrafi bütövlük, milli dövlətçiliyin yaradılması uğrunda mübarizə – F.Kərimzadənin ədəbi-bədii forma daxilində işlədiyi, tədqiq etdiyi əsas mövzulardandır. Müəllif öz qarşısına yeni, daha mürəkkəb tarixi mərhələdə milli identifikasiya və xüsusi şəxsiyyət duyğusunu problemini qoyur və onu həll edir. Professor N.Cəfərov yazır: "F.Kərimzadəyə qədər ədəbiyyat tarixində sosializm quruculuğunun Azərbaycan kəndindəki kolxoz oyunları belə bir miqyasda və keyfiyyətdə təqdim edilməmişdir. Və uzun müddət təqdim olunmayacaq". Yaziçi karyerası boyunca qəlbinin səsini dinləmiş, vətəndaşlıq mövqeyini ciddi şəkildə ifadə etmiş, öz ölkəsinin tarixinə sevgi və həssaslıqla yanaşmışdır [4, s.7].

Müəllifin incəliklə işlədiyi mürəkkəb və çoxplanlı süjetlər ölkə tarixinin dərin qatlarına nüfuz etməyə və tarixi şəxsiyyətlərin realist obrazını yaratmağa imkan verirdi. Fərman Kərimzadə əmin idi ki, keçmiş bilmək yalnız dünyani dərk etmək üçün deyil, ondan nəticə çıxarmaq, gələcəyi proqnozlaşdırmaq və hadisələrin inkişafını qabaqcadan görə bilmək, duymaq üçün lazımdır.

Tarixi əsərlərində hərtərəfli məlumatlar yalnız nəzərdən keçirilmiş dövrün sosial-siyasi fikirlərinin bəzi və ya digər aspektlərini yüngülləşdirməklə yanaşı, bu barədə müəyyən edilmiş fikirlərin əhəmiyyətli bir dəyişməsinə də imkan verir. Keçmiş nə qədər maraqlı olsa da, şübhəsiz ki, gələcək F.Kərimzadə üçün daha maraqlı idi. F.Kərimzadə, bir ictimai xadim kimi hiss edirdi ki, Vətənin başı üzərini qara buludlar alıb. Onun ölkəsi müxtəlif tələblər altında əsrlər boyu hücumu məruz qalırıldı, xalqın və ölkənin bütövlüyünü yenidən təhlükə gözləyirdi.

Yaziçi tərəfindən müfəssəl şəkildə təsvir edilən xalqları birləşdirən tarixi körpülər (Xudafərin körpüsü), onları ayıran konfliktlər (Çaldırın döyüşü) xalqa bir daha ayıq-sayıq olmadığı, xalqın başının üstünü ala biləcək təhlükələrin aradan qaldırılmasının vacibliyini xatırladır. Şah İsmayıllı Xətai şəklində, o, dünənin liderini deyil, həm də gələcək lideri təsvir edir, bu sözləri professor Nizami Cəfərov "Xudafərin körpüsü" romanına yazdığı məqalədə ifadə edir [1, s.8-10].

1948-50-ci illərdə Ermənistandan "könlüyü" olaraq deportasiya edilən F.Kərimzadə, "erməni xəritəsini" imperialist qüvvələr tərəfindən türklər əleyhinə necə istifadə edildiyini yaxşı bilirdi. Fərman Kərimzadə həyatının son illərində yazdığı "Vedi dağları" kitabında nisbətən yaxın keçmiş təsvir etmişdir [2, s.30].

Azərbaycanın əhalisinin işgal edilmiş ərazilərdə məruz qaldığı etnik təmizləmə siyaseti nəticəsində bir milyondan çox soydaşımızın qaçqın və məcburi köçkündə durumuna düşdüyü, Dağlıq Qarabağın və ona bitişik yeddi rayonun işğalı – bütün bunlar Fərman Kərimzadəni bir vətəndaş kimi narahat etmiş və təbii olaraq onun bədii yaradıcılığında əksini tapmışdır. F.Kərimzadənin yaradıcılığı, xüsusi də tarixi romanları Azərbaycan ictimai-ədəbi fikrinin ən məzmunlu, ən vətənpərvər səhifələrindən biridir [3, s.9-18].

Fərman Kərimzadənin üslubu və düşüncə tərzi onun əsərlərinə yeni nəzərlərlə baxmağa və onu xarakterizə etməyə imkan verirdi. Əxlaqi-estetik dəyərlərin klassik ırsın ən yaxşı ənənələrindən müasir zamanın prinsip etibarilə mürəkkəbləşdirilmiş və təzadlı kontekstində doğru istiqamətdə yenidən mənalandırılması xeyli sayda bədii təfəkkür istiqamətlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Keçid mərhələsinin xarakteri və dövrün dünyagörüşünün mənzərəsini müəyyənləşdirən konfliktlər müəllifin fikir və ideyalarını daha dəqiq, dolğun və ətraflı şəkildə açmağa kömək etmişdir. Fərman Kərimzadənin əsərlərində milli təfəkkür konsepsiyası və azərbaycançılıq ideologiyası açıqlanır, sərkərdə və döyüşçülərin böyük xidmətlərindən bəhs edilir. Müəllif milli-ideoloji məsələlərin özünəməxsus təhlilini verir.

Nəticə. Fərman Kərimzadənin bədii strategiyası müharibə dalğasında formalaşmışdır və onun Qarabağ müharibəsi ətrafında cərəyan edən hadisələrin sarsıldığı həyatı olduğu kimi, bəzək-düzəksiz əks etdirməyə çalışır. Təbii ki, yazıçının yaradıcılığında təqnidinin realizmin təsiri hiss olunurdu, lakin o, bu cərəyanların ehkamlarının sərhədlərini aşış keçməyi bacarırdı. O, Azərbaycan ədəbiyyatında məhz yazarın özünəməxsus üslubun – bədii publisistikianın, tarixi belletristikianın nümayəndə-

sidir. Təsadüfi deyildir ki, yazıçı tarix və müharibə mövzularındaki əsərlərini ömrünün yetkin çağlarında yazmağa başlamışdır. Ölkə tarixi, müharibəsiz dünya ideyası – onun əsərlərinin əsas leytmotividir. Mütərəqqi düşüncəli qələm ustası, bütün yaradıcılıq ömrünü tarixi həqiqətlərin axtarışına həsr etmiş yazıçı kimi o, müasiri olduğu gerçəklilikləri hadisələrdə keçmişin əks-sədasını görürdü. Fərman Kərimzadə həyatının başlıca qayəsini övladlarına və nəvələrinə keçib gəldiyi ömür yolunda qazandığı mənəvi dəyərləri miras qoymaqda görürdü. Bu, ən müxtəlif həyatı çətinliklərə sinə gərməkdə, ən mühüm amillərə ikincidərəcəliləri, xüsusu ilə ümumini ayıra bilməkdə, təhlil etməkdə və düzgün nəticələr çıxarmaqdə varislərinə yardımçı olacaqdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Kərimzadə K. Xudafərin körpüsü. Bakı, “Çaşioğlu”, 2007.
2. Kərimzadə K. Çaldırın döyüşü, 2006.
3. Kərimzadə K. Qarlı aşırım, 2007.